

Александар Стојановић

докторанд

Догма и духовност у богословљу о. Јустина Поповића

Сажетак: Овај чланак показује да је о. Јустин Поповић целог свог живота наглашавао да је хладна вера у догмате без духовног врлинског живота бесплодна и јалова, као и духовност без непоколебљиве вере у догмате, те вечне, у свему савршене истине Божије. Другим речима, духовност је слепа и узалудна без догмата, јер они осветљавају пут према Господу Христу и Његовом богочовечанском животу. У односу према духовности, вера у догмате увек предњачи, али притом је увек потребно да буде нераскидиво повезана са врлинским духовним животом. Само у овом и искључиво у овом случају догмати имају онтолошки карактер и спасавајуће последице за човечанство. Када веру прати прави црквени (светотајински и аскетски) начин живота, или ортопраксија, отварају се двери за искуство величанства мистичке и плодноне праксе, за живот у Духу Светом.

Кључне речи: Догма, духовност, светотајински, правоживно.

1.1 Непролазно и незастариво богословље о. Јустина

Данас када смо сведоци великог духовног преображаја српског народа, опет и још много пута се требамо сетити односа између догмата, тих вечних богочовечанских истина, и духовности. У последње време овај однос као да је везан и за проблем црквености и духовности. Као један од светилника Православља XX века, Авва Јустин Поповић (1894–1979) је био остварени и осведочени догματοносац и духоносац, савршена карика нашег повезивања са светоотачком традицијом Православља, као што се и каже у његовом тропару: „...животом својим и учењем показао се јеси жива ризница Духа“¹. Његов свакодневни светотајински живот, и пре свега његово служење и учествовање у Светој Евхаристији, али и његов гигантски напор и жеђ за откривањем духовних и врлинских ризница Православља, велики је путоказ за нас, али и за генерације које долазе. Ово сведочанство о о. Јустину и после тридесет година од његовог упокојења живо је широм православне васељене, како у Грчкој, тако и у Русији, Румунији, Бугарској, у Дијаспори, и посебно на Светој Гори. Авва Јустин припада свима нама, јер се и молио и моли за све нас. Овај и овакав приступ нема за циљ да од њега направи неког идола, него да га сврста у сам врх светоотачке традиције XX века. Јер, преп. Јустин Ћелијски итекако има своје истакнуто место како међу великанима богословља тако и међу аскетско-духовним оцима наше епохе. Као редак пример сабрао је у себи изванредне дарове богословља, свештенослужења, ванредне аскезе и исихастичке духовности.

Овај Светитељ, онижи растом, али пламени духом, је вредно и упорно благовестио Христа Богочовека у дане огромних недаћа српског народа: у Првом и Другом светском рату, али и касније, у време највећег богоодступништва и обезбожења српског народа — за време комунистичког периода. Богословље Авве Јустина

¹ Из тропара који је саставио о. Атанасије Симонопетријски, споменица *Човек Божијев Христос*, уредио еп. Атанасије, Београд 2004, 6.

је осведочено крстом, недаћама, подвигом, исповедништвом и очигледним познањем Бога, а не неком сувопарном и деживотном академском теологијом која је више величање себе него Бога. Његова љубав, оданост и посвећеност према Цркви Божијој као и његов трновит пут својеврсног тридесетогодишњег затворништва у ман. Ђелијама су га удостојили огромне популарности у православном свету. Јер, заиста, нико као он није тако бескомпромисно сведочио Христа Богочовека у нашој епохи, и то језиком песника, мудрошћу философа и животом једног светитеља.

1.2 Православна нераскидивост истина вере са здравом духовношћу

По учењу о. Јустина², док Свети Дух не уђе и не обожи људски дух, човек не зна ни зашто је створен, ни чему тежи, ни зашто му је тај човечански дух и дат, једном речју, не зна ни зашто живи. Све до тада, за човека је све „таштина и мука духу“, по речи Проповедника³. Без Светога Духа, људски дух вене, постаје микроскопски и безначајан, атрофира, суши се, и природно томе, није способан ни за шта велико, натприродно, бесмртно, вечно и божанско. Тада се човек као какав крпељ укопава у овај свет, временски и пролазан, и такав вечно нестајући умире, а да никад потпуно не ишчезне, јер не може да се врати у небиће у потпуности. Постојање ван Духа Светога је смрт за људски дух. Укратко речено, то је духовна смрт. Без Светога Духа живот људског духа је непрекидна смрт, али без моћи и снаге да се нестане једном за свагда, једно вечно самоубиство, без силе за потпуним самоуништењем⁴.

Православна духовност је нераскидиво везана за аскетику и аретологију Православне Цркве, које су, чак и по мишљењу иноверних, једне од њених најлепших украса. Однос догме и духовности можда је најпластичније објаснити јеванђелским поређењем догмата са лозом и, сходно томе, духовности са чокотом⁵. Без чокота, лоза је јалова, неплодна и бескорисна; и обратно: чокот који је одсечен од лозе, почиње да се суши док потпуно не увене, јер нема хранљиве сокове без којих не може живети. С друге стране, прича о сејачу и семену нам указује како људи различито прихватају богоооткривену Истину⁶. Првима, по речи Господњој, који не разумеју, односно не верују, долази ђаво и краде посејано у срцу њиховом, тако да се не спасавају. Код других, којима су вечне истине посејане на каменитом месту, односно који немају корена, када дође до невоље или гоњења саблазне се и отпадно. Код трећих су догмати посејани као у трње, јер не могу да се уздигну од брига овога света, и те бригае и превара богатства им загуше посејано семе, тако да остају без рода. За ове можемо рећи да пренебрегавају суштину духовно-аскетског живота, па упадају у замку овога света, његовог богатства, сујете и узалудности. На крају, код четвртих су ре-

² О односу догмата и духовности у учењу о. Јустина види детаљније у магистарској тези аутора: Aleksandar Stojanović, *Δόγμα καὶ πνευματικότητα στὴ θεολογία τοῦ Ἰουστίνου Πόποβιτς*, Θεσσαλονίκη 2006.

³ Проп. 1, 14.

⁴ Јустин Поповић, *Дојмаџица Православне Цркве III*, издање ман. Св. Ђелије код Ваљева, Београд 1978, 334.

⁵ Јн. 15, 1–8. Ј. Поповић, *Тумачење Свјетог Еванђеља по Јовану*, књ. 11, Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига, издање наследника Оца Јустина и ман. Ђелија код Ваљева, Београд 2001, 169–175. О. Јустин овде између осталог каже: „Огњена сила која спаљује коров и трње греха у човеку, те га тако чисти од свега што смета да људска природа буде плодородна, и да рађа божански род, јесте реч Христова, еванђеље Христово. Јер, у речи Христовој присутна је божанска сила која очишћује од сваке прљавштине и душу и тело. Речи Христове „дух су и живот су“, и прогоне из човека све што је телесно и смртно. „Јер се свако створење Божије освешћује речју Божијом и молитвом“ (1 Тм. 4, 5). Пусту ли човек да живи реч Божије Речи проструји кроз његово биће, и помоли ли својим подвизима на том путу кроз његово биће, она га заиста очишћава од сваке прљавштине. Зато Спас и вели ученицима својим: *Ви сите већ очишћени речју коју вам говорих*“, исто, 171.

⁶ Мт. 13, 3–23; Мк. 4, 3–9; Лк. 8, 5–15. Тумачење види у: Ј. Поповић, „Беседа у Недељу 21. по Педесетници“ (изречена 1964. год. у манастиру Ђелије), у *Недељне беседе*, књ. 2, Сабрана дела..., Београд 1998, 174–178. Такође, *Тумачење Свјетог Еванђеља по Мајеју*, књ. 10, исто, 361–369.

чи истине посејане на доброј земљи. Шта је та добра земља? Учење Свемудрог Богочовека Христа, овог јединственог Човекозналца, најјасније сведочи да реч Божија у нама неминовно мора да доноси плода, кроз свете врлине, а по величини талента који је сваки од нас примио. Дакле, ова потреба је онтолошка и једина спасавајућа.

Учење о. Јустина о духовности не познаје никакву сензитивистичку љубав, већ само практичну, делатну, и увек јеванђелску, богочовечанску, крстоносну. На уставовљењу Св. Евхаристије, на Тајној вечери, Господ је дао савршен пут за учествовање у овој највећој и свесабирној Тајни Цркве, а то је кроз чување његове речи, његових истина и испуњавањем заповести: „Ако Ме љубите, заповести Моје држите... Ко има заповести Моје и држи их, то је онај који Ме љуби; а који Мене љуби тога ће љубити Отац мој; и Ја ћу га љубити, и јавићу му се Сам“⁷. Исто тако, што се тиче Његовог јеванђелског учења, и догмата које оно носи, Господ каже: „Ако Ме неко љуби, реч Моју држаће, и Отац мој љубиће њега; и њему ћемо доћи, и у њему ћемо се настанити“⁸.

С друге стране, посебно треба нагласити да огољена мистика не постоји у учењу о духовности о. Јустина, као што постоји у неким религиозним и философским системима. Такође, нема ни трага од оригенистичког или евагријевог интелектуализма. Духовност код о. Јустина је увек светодуховска и светотајинска, а ако нека мистика и има места у његовом учењу, она је нераскидиво везана за духовно искуство Светих тајни и живот у њима и кроз њих. Однос догмата, Светих тајни и саме духовности, која се код њега увек изједначава са црквеношћу, овако је дефинисао: „Ако би се све тајне вере хришћанске, све тајне Новог Завета, Завета Богочовека Христа, и све тајне Цркве Христове, Цркве Богочовека, могле свести на једну тајну, онда је та тајна — Света Тајна Евхаристије, Света Литургија Цркве... Јер је Света Литургија: Црква са Христом и у Христу, и Христос међу нама и у нама“⁹. Зато, учење о духовности Авве Јустина је увек христоцентрично и може се изразити једном једноставном крилатицом: „Све за Христа и Христа ни за шта“!

1.3 Веза између Свете Евхаристије и духовности

По учењу Авве Јустина, Св. Евхаристија и остале Св. тајне никада не искључују духовност и аскезу. У самој суштини ствари, духовност није ништа друго до живљење оствареног литургијског и светотајинског човека. Такође, духовност је непрекидна припрема и подвиг за учествовање у Св. тајнама, од свих првој Св. Евхаристији. Она је пројекција и сведочанство Св. тајне крштења, стални напредак у отројчењу и оцрковљењу човека.

Познато је и поређење које је о. Јустин направио између „телесног“ и „духовног“ човека, тумачећи Св. Апостола Павла¹⁰. Телесни човек је човек од овог света,

⁷ Јн. 14, 15; 21. Види претходно Ј. Поповић, *Тумачење Светиој Еванђеља по Јовану*, Сабрана дела..., исто, књ. 11–12, 161–165.

⁸ Исто, 14, 23.

⁹ Ј. Поповић, „О овом преводу светих Литургија“, разговор у преводу литургија: *Божанствене Литургије*, Београд 1978, 223; и у: *Тумачење Посланице Прве и Друге Коринћанима Светиога Ајосијола Павла*, књ. 13, Сабрана дела..., исто, 147–148. У вези са овом темом види опширније: Ненад Милошевић, „Допринос архимандрита Јустина Поповића унапређењу литургијске свести код Срба“, *Зборник радова „Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати“*, књ. 3, Православни богословски факултет, Београд 2008, 47–53.

¹⁰ Ј. Поповић, *Тумачење посланица Прве и Друге Коринћанима...*, исто, 38–41. У вези исте теме, о. Јустин је у свом 3. тому „Догматике“ написао: „Ко је *телесни човек*? То је човек који упорно остаје при својој човечанској природи; који неће да јој дода божанску природу, да је Богом обогати, прошири, обесмрти, обожји, усаврши, доврши. То је човек који остаје само при своме духу људском, и неће да му дода

идолопоклоник овог света, који себе схвата само као тело, или само као осећање, или само као ум, или само као вољу, или само као рад. По о. Јустину, такав човек је веран земљи и цео погребен у земаљско. Св. Апостол Павле каже: „А телесни човек прима што је од Духа Божијега; јер му је лудост и не може да разуме, јер се то испитује духовно. Духован пак све испитује, а њега самог нико не испитује“¹¹.

Тако, духовни човек је философ Духа Светог, духоносац, који се као члан Цркве целим својим животом непрестано удубљава у тајну Богочовека, тајну која остаје непознаница за нецрквеног, телесног човека. Телесни људи не разумеју духовне, а ни самог Бога, јер не могу да се удубе у тајну свога живота и свога бића. Духовни човек стиче Духа Светог кроз Свете тајне и чува га као бесцен-благо кроз Свете врлине. Само на такав начин један хришћанин може да постане духоносац, да буде вођен Светим Духом, да испитује „дубине Божије“¹² у светајни Христа Богочовека, и да „укорењен и утемељен у љубави“ разуме свим својим бићем, и то „са свима Светима, шта је ширина и дужина, и дубина и висина“¹³ Личности Господа Христа и свега богочовечанског. И само тако Светим Духом стиче „оно што око не виде, и ухо не чу, и у срце људско не дође“¹⁴, обogaњен „у свакој мудрости и разборитости“¹⁵ и „свакој речи и сваком знању“¹⁶.

1.3 Далековидост о. Јустина у вези са модерном токовима богословља

Оно што чуди веома у нашем новијем богословљу је чињеница да се мало или нимало не пише о ипостасној теологији о. Јустина, а такође ни о његовом учењу о онтолошком проблему живота и смрти, као и још неким сличним питањима. О. Јустин се зачуђујуће озбиљно хватао у коштац са овим проблемима већ у својој првој докторској дисертацији „Философија и религија Ф. М. Достојевског“ (1919)¹⁷. С друге стране, у његовој другој дисертацији „Проблем личности и познања по учењу Св. Макарија Египатског“ (1926), али и неким каснијим делима као што су нпр. „Гносеологија Св. Исаака Сирина“ (1927) и „Философске урвине“ (1955)¹⁸, о. Јустин је на диван начин објаснио многе тајне појма личности, и то тако да данашњем читаоцу, упућеном у модерне токове богословља, може изгледати запрепашћујуће.

Духа Божјега, Духа Светога, којим се једино дух људски може препородити, обновити, преобразити, осветити, и тако спасити свог солипсистичког пакла. Другим речима: телесни човек је хуманистички човек, који хоће *чистиој човека*, без примесе ичега Божјег, божанског, бесмртног, вечитог. То је човек *веран земљи*, сав укопан у земаљско, попут Ничеовог надчовека и Русовљевог, Толстојевог, натуралистичког *природној човека*. То је човек који тврди: тело сам и само тело; или: чуло сам, и само чуло; разум сам, и само разум; или: воља сам, и само воља, рад сам, и само рад. Једном речју, то је човек без Бога, безбожан, и незнабожан. Такав човек, разуме се, *не прима оно што је од Духа Божијега*; за њега је све то — глупост, будалаштина, лудорија, лудост — *μωρία*, *Дојмајшика* Православне Цркве III, исто, 296.

¹¹ 1 Кор. 2, 14–15.

¹² 1 Кор. 2, 10.

¹³ Еф. 3, 18.

¹⁴ 1 Кор. 2, 9.

¹⁵ Еф. 1, 8.

¹⁶ 1 Кор. 1, 5.

¹⁷ Као што је познато, ова прва дисертација није била прихваћена на Оксфордском универзитету, због јасне критике западне (у приличној мери „великоинквизиторске“) цивилизације. Ипак, може се слободно рећи да је ова дисертација једна од најбољих, најдубљих и најпозитивнијих критика Ф. М. Достојевског (1821–1881). Посебно треба истаћи и то да, што се тиче богословског и философског понирања у дубине мисли овог генијалног руског писца, о. Јустин од свих досадашњих критичара и тумача вероватно нема конкуренцију. Иначе, ова дисертација је објављена као посебна књига 1922–23. године, а касније, 1940. године, штампана је у опширнијем издању, са новим насловом: *Достојевски о Европи и Словенству*.

¹⁸ Иако је штампана тек 1955. године, ова књига је збирка његових текстова који датирају из периода између два Светска рата.

Тако ми, изгледа, и не познајемо чињеницу колико је о. Јустин још далеких двадесетих година прошлог века понирио у „проклета питања“¹⁹ људског постојања и налазио излазе из свих безизлаза у свепобедној Личности Богочовека. Можемо слободно рећи, о. Јустин је већ много чега рекао у својим делима пре великих теолога данашњег времена, сигурно не све, али много тога, и то на један више песнички, можда и људскији начин. Ипак, он свуда остаје дубокомисаони и као вулкан плоноснони богослов, остаје философ који не преза ни од каквог проклетства ограниченог људског сазнања.

О. Јустин увек потенцира да човек не може бити схваћен као индивидуа, за њега је човек као биће увек односни појам — личност. Из читавог мора одељака који се баве овим питањем, цитираћемо само један: „Човеку је дат само један излаз из солипсистичке самозатворености: Богочовек Христос. То се остварује силом богочовечанске љубави. Љубављу човек савлађује границе свога егоизма и преноси себе у љубљеног, оваплоћује себе у другом. Тако се врши истинско сједињење човека са човеком, човека са људима, човека са свим бићима и тварима. Кроз молитву љубав преноси душу човекову у Бога, кроз милосрђе преноси је у дближњег, кроз братољубље — у брата, кроз човекољубље — у човека, кроз жалостивост — у сва бића и у сву твар“. Овде се јасно види да преподобни ћелијски Светитељ увек посматра нераскидиво везану аретологију, и с њом аскетику, са тајном људског постојања, са тајном људске личности. Даље, он наглашава да ту лежи и тајна истинске човечанске гносеологије и њених параметара: „Христова сила боговаплоћења је неисцрпни извор човечијег обогочовечења: човек љубављу преноси себе у друге људе, оваплоћује се у њих, и на тај начин постиже истинско познање и Бога, и људи, и твари: субјект познања љубављу се уживљује у објект познања, оваплоћује се у њега, сједињује се с њим. То је богочовечански реализам. Насупрот њему стоје сви остали гносеолошки правци хоминистичког духа. Они држе човека у солипсистичком паклу „чистог“ хоминизма. Ту човек суши себе на сопственој жеравици, и дави себе својим сопственим рукама“²⁰.

Интересантно је да за о. Јустина основно начело свеколиког постојања и свеколиког живота чини богочовечанско начело оваплоћавања себе у другом. А оно само је засновано ни на чему другом до на начелу самопожртвовања. Тако, он каже: „На томе стоји васиона: светлост се жртвује за сва бића, служећи им, оваплоћујући се у њих. То чини и топлота; то чини и ваздух; то чини и биље, то чине и минерали; то чини мајка за дете; то чини небо за земљу; то чини земља за сва земаљска бића. То чине сва бића, све твари, све силе, јер то чини сам Бог. У томе је сва мистерија живота и постојања; у томе мистерија васионе и свих васиона колико их има. У природи се на најразноврсније начине спроводи начело самопожртвовања путем оваплоћења једног у друго, мањег у веће и већег у мање, природног у натприродно и натприродног у природно, земаљског у небеско и небеског у земаљско, човечијег у Божје и Божјег у човечије. А све то достиже своје апсолутно и свето савршенство у мистичном телу Богочовека Христа: Цркви. У њој се сви путем самопожртвовања оваплоћују у Христа, и Христос у свима. При томе, иако најприсније сједињена са Богочовеком, личност не губи своју индивидуалност и неприкосновеност, него се „са свима светима“ развија и „расте растом Божјим“ — „у човека савршена, у меру раста пуноће Христове“ (Еф. 3, 18; 4, 13; Кол. 2, 19)“²¹.

¹⁹ Како он то дубоко проживљено каже на доста места у „Философским урвинама“.

²⁰ Ј. Поповић, „Низ хучни водопад времена“, из књиге *Философске урвине*, исто, књ. 9, Београд 1999, стр. 497.

²¹ Исто, стр. 497–498.

1.4 Светитељство као идеал и онтолошки важан позив сваког човека

Преп. Јустин Ћелијски неприкосновено је сведочио један од најосновнијих библијских догмата: да је циљ постојања човека ништа друго до светост: „Јесмо ли хришћани, значи — ми смо кандидати за светитеље“²². Никако не треба заборавити његов став који је круцијалан како за православну антропологију тако и за православну аскетику, а то је да између нас и светитеља не постоји разлика у природи, већ у вољи и одлучности²³. На тај начин, светитељство је једина истинска апологијетика Православља. А светитељство се и добија у заједници „са свима светима“: „Уствари, душа успоставља у себи рај општећи са Светитељима и живећи у молитвеној заједници са њима. Јер Светитељи потискују из ње грехе, пороке и страсти, то што је чини паклом, а исуњују је божанском истином, љубављу и правдом, и тиме је претварају у рај“²⁴.

1.5 Закључак

После свега што смо рекли, јасно је да за о. Јустина и тријадологија Свете Православне Цркве, и христологија, и сотириологија, и пневматологија, и есхатологија, и теотокологија, или краће речено цела православна теологија и духовност, има крајње важан значај и вредност за свако људско биће. Наша православна догматологија нису митови и бајке, или каква философија по човеку и од човека, него пуноћа вечног живота, спасења, људског смисла и циља у свима световима, вековима и епохама. Ништа друго није спасоносно, ништа друго не даје вечни живот, познање и постизање логосне, истинске човечанске личности, љубави, слободе и заједнице. И не само то: ништа друго не даје једини истински прогрес и личности и заједнице, као и прави и градилачки однос према велелепној творевини Божијој. Због тога, ортопрактично, правоживно чување Светих богочовечанских истина за нас је онтолошки важна. Не неко просто, фанатично и фарисејско чување, него чување са сталним богословским понирањем и духовним, светотајинским искуством.

Abstract: This article shows that during his whole life f. Justin Popovich had emphasized the fact that the cold faith in dogmas without the spiritual virtuous life is addle and futile, as is the spirituality without adamant faith in dogmas, those eternal, in everything perfect truths of God. In other words, the spirituality is blind and futile without dogmas, because those illumine the way to the Lord Christ and His theanthropic life. In relation to the spirituality, the faith in the dogmas always advances, but thereby it needs always to be indissolubly associated with the virtuous spiritual life. Strictly speaking and in this case only, the dogmas have ontological character and salvatory consequences for the humanity. When the faith is followed by the real ecclesiastic (sacramental and ascetic) way of life, or orthopraxy, then the portal for the majestic experience of mystic and fruitful praxis is opened, for the life in Holy Spirit.

²² Ј. Поповић, „О рају руске душе“, исто, стр. 433.

²³ Исто.

²⁴ Исто, стр. 435.